

PRVA DALMATINSKA BRIGADA

Brigadu je početak četvrte neprijateljske ofanzive zatekao u sastavu Treće udarne divizije, raspoređenu južno od Travnika na prostoriji s. Orašac — s. Rastovo — s. Sebešić sa zadatkom dejstva na komunikaciji Travnik — Sarajevo i Travnik — G. Vakuf — Bugojno. Ostale snage Treće divizije dejstvovale su:

— 5. crnogorska NOU brigada na komunikaciji Seher — Tešanj — Jelah, i

— 10. hercegovačka NOU brigada u dolini r. Bosne na pruzi i drumu Zavidović — Zenica.

Na ovoj prostoriji naša brigada se zadržala oko mjesec dana. Ovaj predah je iskorišćen za odmor i sređivanje jedinica poslije napornih marševa i teških borbi, koje smo imali oko Jajca i u dolini r. Bosne, r. Lašve, i poslije masovne pojave trbušnog i pjegavog tifusa koji je pretio da nam jedinice onesposobi za ma kakvu akciju (bilo je oko 200 oboljelih). U ovim ranijim borbama u dolini r. Bosne (zauzimanje željezničke stanice Nemila i jakog uporišta Turbeta) došli smo do solidnog plijena u namirnicama, municiji, odjeći i obući što nam je išlo u prilog za brzo sređivanje stanja i osposobljavanja jedinica. Isto tako smo ovaj predah iskoristili i za intenzivan politički rad u brigadi i sa narodom. Organizovan je pri štabu brigade i politički kurs u trajanju od 20 dana koji je pohađalo 40 boraca, pretežno vodnih delegata i komesara četa i onih koji su bili u izgledu da se na te dužnosti uzdignu.

Iako se ovaj predah uglavnom koristio za sređivanje i organizaciono učvršćenje brigade ni jednog momenta nije se zapostavljao osnovni borbeni zadatak.

Naše jedinice su skoro svakodnevno vršile manje ili veće akcije na neprijateljska uporišta u dolini r. Lašve i u pravcu

Fojnice i G. Vakufa. Raspored i zadaci bataljona uglavnom su bili:

3. bataljon koji je bio na prostoriji s. Mistro — s. Orašac vršio je napade prema Travniku i u toku 1—3. januara likvidirao domobranske i milicijske postaje u selima Rankovići, Kasapovići i Stojkovići a u sadejstvu sa 2. bataljonom 10. hercegovačke brigade od pravca Turbe vršio demonstrativne napade na Travnik.

2. bataljon koji se nalazio u rejonu sjeverozapadno od s. Rastovo vršio je napade u pravcu Viteza i 16/17. januara razoružao i tamošnju domobransku postaju, a 20/21. januara porušio željezničku prugu Vitez — Busovača, željeznički most na r. Bila i razoružao domobransku postaju na željezničkoj stanici Bila.

1. bataljon razmješten u rejonu s. Sebešić imao je zadatak da vrši napade u pravcu Busovače i Kiseljaka. Noću uoči nove 1943. godine nečujno upada u naselje i na željezničku stanicu Busovača, razoružava domobransku postaju i mještansku muslimansku miliciju, zarobivši pri tom 3 ustaška i jednog njemačkog oficira, iznenadivši ih na plesu u zgradi šumske uprave. Ovom akcijom došlo se do solidnog plijena u živežnim namirnicama, odjeći i obući i dosta velikoj količini cigareta. 5. januara oslobađa Fojnicu, razoružava mjesnu milicijsku postaju i zarobljava 5 njemačkih vojnika i jednog podoficira koji su obezbjeđivali pilanu.

4. bataljon iz rejona s. Rastovo zatvarao je pravce prema G. Vakufu i vršio napade na isturene ustaške postaje u izvornom dijelu r. Bistrice i r. Vrbasa. Akcije ovog bataljona bile su vrlo otežane pošto je trebalo savladati masiv planine Vraniće. U akciji na ustaško uporište u s. Zdrinci zbog nedovoljne budnosti i odsutnosti borbenog obezbjeđenja, ovaj bataljon je dočekan iz zasjede i iznenađen. Nesnalaženjem štaba bataljona u toj situaciji, neprijatelj je uspio da jedinice razbije i po grupama nabaci na masiv pl. Vraniće na visini preko 2.000 metara. Odstupajući pod borbom preko grebena Goletice i Smiljevače pri mečavi i velikoj studeni, bataljon je pretrpio velike gubitke (oko 50 boraca), pretežno promrzlih. Štab bataljona zbog nedovoljne pripreme i nebudnosti u ovoj akciji bio je kažnjen.

Štab brigade i brigadna bolnica nalazili su se u s. Sebešić, smješteni u drvenim barakama uprave za eksploataciju šuma.

U vezi sa novonastalom situacijom (početak četvrte ofanzive) Vrhovni štab naređuje Trećoj udarnoj diviziji da težište

svojih dejstava ispolji na komunikacijama: Jajce — Turbe — Travnik — Visoko i Žepče — Zenica. 26. januara stiglo je novo naređenje Vrhovnog štaba štabu Treće divizije da sa dvije brigade vrši pritisak na G. Vakuf i Bugojno i po mogućnosti zauzme G. Vakuf, a jednom brigadom da vrši pritisak i diverzije na komunikaciju Jajce — D. Vakuf — Turbe.

Za izvršenje ovog zadatka Vrhovnog štaba Treća udarna divizija izdaje 28. januara naređenje 1. dalmatinskoj brigadi, da po dolasku 5. crnogorske brigade na prostoriju Zijamet, tj. južno od komunikacije D. Vakuf — Turbe — Travnik, napadne i likvidira ustaško uporište u G. Vakufu i postavi se na prostoriju G. Vakuf — Makljen i zatvori pravce koji izvode iz Prozorske kotline ka G. Vakufu.*

Prelaskom štaba treće divizije sa 5. crnogorskom brigadom južno od komunikacije Travnik — D. Vakuf, 1. dalmatinska vrši pripreme za napad na G. Vakuf koji noću 30/31. januara oslobađa. G. Vakuf je branilo oko 200 neprijateljskih vojnika iz sastava 17. ustaške bojne i mjesne ustaške milicije. Poslije kraće borbe ustašama je uspjelo da se preko s. Paloč povuku u pravcu Bugojna, te je zbog toga zarobljeno nešto malo mještanske milicije i razoružano. 31. januara poslije podne ustaše iz Bugojna i okolnih sela u jačini oko 500 pokušavaju da povrate G. Vakuf. Naše jedinice dočekuju ih na liniji s. Tihomišlje — s. Sarajvilić i u odlučnom napadu razbijaju, te su se u neredu i uz osjetne gubitke ponovo povukli u Bugojno. U ovoj borbi naročito se istakao 3. bataljon, a posebno njegov komandant Petar Radović. Ponovo su ustaše iz Bugojna u jačini njih oko 1.000 3. februara pokušale da povrate G. Vakuf, ali su ih naše jedinice, uz sadejstvo 5. crnogorske brigade, dočekale na liniji Gračanica — s. Odžak i upornom borbom prsa u prsa čitavog dana uz velike gubitke ponovo potisnule u Bugojno.

Dolaskom jedinica Prve proleterske divizije na komunikaciji Travnik — D. Vakuf i Travnik — G. Vakuf, Treća udarna divizija orijentiše svoje brigade prema Prozoru. 1. dalmatinska

* Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV, knj. 9, dok. 104, strana 241, izvještaj komandanta divizije VŠ o pomjeranju 5. i 10. brigade na prostoriji Turbe.

Zbomik, tom II, knj. 7, dok. 138.

Zbornik, tom II, knj. 7, dok. 165, (naređenje VŠ štabu Treće udarne divizije da sa dvije brigade dejstvuje na komunikaciji Bugojno — G. Vakuf, a jednom Jajce — Turbe, radi odbrane Livanjske kotline.)

brigada vrši pokret preko pl. Raduša ka izvornom dijelu r. Rame i 5. februara razmješta se na prostoriji s. Jaklići — s. Kopčiči — s. Ščit — s. Podbor sa isturenim dijelovima na Gradini k. 1057, k. 1059, k. 1124. Štab brigade sa pozadinskim dijelovima u s. Ščit. 5. crnogorska brigada i dalje ostaje na prostoriji G. Vakuf — s. Pidriš — Makljen, a 10. hercegovačka nalazi se u pokretu na prostoriji s. Cvrče — s. Blace. Na ovoj prostoriji sve jedinice naše divizije vrše temeljne pripreme za napad na Prozor koji su Talijani izuzetno fortifikacijski jako utvrdili.

PRIPREME JEDINICA ZA NAPAD NA PROZOR

Neprijatelj je pridavao naročitu važnost ovom svom garnizonu u Prozoru, jer je njegovom čvrstom i upornom odbranom stvarana mogućnost uspješnijeg izvršenja zadataka koji su postavljeni pred neprijateljske jedinice i njihove komande u četvrtoj ofanzivi i zato ga je i fortifikacijski vrlo jako utvrdio. Znajući da raspolažemo teškim naoružanjem i motorizacijom, a da bi nas ovoga lišio i što jače zaštitio komunikacije i garnizone u dolini r. Neretve namjenjuje mu ulogu isturenog bastiona za ofanzivna dejstva u pravcu Livna, sposobnog i za dužu odbranu i u okruženju.

Odbrana Prozora bila je organizovana duž komunikacije Rama — Prozor — Makljen u pet uporišta (s. Gračac — s. Gračanica, s. Gorica, s. Lug i s. Glisća) svako sa po 4—5 bunkera. U svakom od ovih uporišta nalazilo se oko 100 italijanskih vojnika ispomaganih spolja ustaškom milicijom i iz okolnih sela.

Neposredna kružna odbrana garnizona Prozora na liniji Kumbat — Mejdan — s. Paljike oslanjala se na deset manjih uporišta povezanih u jedinstveni vatreni sistem. Uporište je imalo 2—3 bunkera pretežno betonska, opasna torednom bodljikavom žicom i branjena sa oko 25 vojnika. Rastojanje između pojedinih bunkera bilo je 50—60 m, a između uporišta 300—400 m. Garnizon je branio 3. bataljon 259. puka divizije »Murde«, ojačan četom lakih tenkova, baterijom haubica 100 mm i četom protivtenkovskih topova 47 mm — svega oko 800 talijanskih vojnika, koji su imali veliki broj lakih minobacača i automatskih oruđa.

Poslije višednevnih solidnih priprema i detaljnog izviđanja, štab Treće udarne divizije, shodno naređenju vrhovnog komandanta, izvršio je grupisanje snaga i donio odluku za na-

pad i oslobođenje neprijateljskog garnizona Prozor. Ovaj napad trebalo je izvesti u toku noći 15/16. februara jednovremeno sa tri napadna pravca:

— 10. hercegovačka brigada napadala je opštim pravcem s. Naukovići — Prozor (Kula) sa zadatkom da po padu Prozora frontalno i paralelno goni i uništava neprijatelja dolinom r. Rame.

— 5. crnogorska brigada pravcem Makljen — s. Gmići — Mejdan sa zadatkom zahvata neprijateljske artiljerije i ovladavanja centrom varoši.

— 1. dalmatinska brigada opštim pravcem Gradina k. 1057 — k. 1059 — s. Paljike sa zadatkom zauzimanja varoši do r. Prozorčice, a zatim da produži napad preko s. Borovnica u pravcu s. Lug.

— Za ovu akciju divizija je bila ojačana haubičkim divizionom Vrhovnog štaba (7 haubica).

Brigada je za napad bila postrojena u dva ešelona: prvi ešelon 2. i 3. bataljon, a drugi ešelon 1. i 4.

Da bi se moglo prići utvrđenjima koja su bila ograđena troidom bodljikavom žicom, prvi ešelon brigade bio je snabdjeven sekirama, sa nekoliko škara za sečenje žice, kao i sa dugačkim daskama koje će poslužiti za preskakanje preko žice.

Napad svih jedinica počeo je tačno u 21.00 čas 15. februara uz istovremeno otvaranje vatre haubičkog divizona po prostoriji Musala sa zadatkom neutralisanja neprijateljske artiljerije. S obzirom da naš haubički divizion nije uspio da neutralise neprijateljsku artiljeriju, to je neprijatelj vrlo brzo reagovao svojom vatrom kako artiljerijskom, tako isto i iz svih pešadijskih oružja. A, pošto se solidno još ranije utvrdio oko varoši i izvršio reperisanje čitave neposredne okoline, vatra je organizovana tako da na frontu svih brigada nije bilo, tako reći, netučene prostorije. Ipak se ova vatra najjače ispoljila u samom početku napada na frontu 1. dalmatinske, a naročito na pravcu dejstva 2. i 3. bataljona ove brigade koji su u silovitom naletu sekući i rušeći prepreke u međuprostorima, bez obzira na gubitke, odlučno jurišali na neprijateljska utvrđenja. Poslije žestoke borbe, koja se vodila i u samim neprijateljskim utvrđenjima, naši bataljoni su uspjeli da do 24 časa likvidiraju sva spoljna utvrđenja na frontu napada brigade (sem utvrđenja na cesti kod Mlake) i ovladaju s. Paljike. Odmah po ovom prodoru uveden je u borbu, južno od s. Paljike u pravcu varoši

i s. Borovnica, i 4. bataljon, tako da je brigada između 2—3 časa 16. februara prednjim dijelovima izbila na r. Prozorčica i time uglavnom izvršila postavljene joj zadatke.

Snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom na frontu napada 5. crnogorske i 10. hercegovačke brigade neprijatelj je uspio da ukoči njihov napad i spriječi prodor u varoš. Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja u toku noći da likvidiraju utvrđenja i prodru u varoš štabovi ovih brigada u zoru 16. februara, po naređenju komandanta divizije, povlače jedinice na polazne položaje. Kad smo i mi dobili ovo naređenje o povlačenju štab naše brigade naređuje da se istureni dijelovi sa r. Prozorčica povuku i zaposjednu zauzeta utvrđenja, a glavnina brigade da se povuče na polazne položaje. Pošto ju je zatekao dan u povlačenju, brigada je pretrpjela od artiljerijske i minobacačke vatre osjetne gubitke.

Računajući da će Prozor u toku noći biti oslobođen nije se preduzelo organizovanje iznošenja zaplijenjenog naoružanja i municije iz zauzetih utvrđenja. Isto tako prilikom izdavanja naređenja za povlačenje prenebregnuta je i činjenica da je neprijatelj ova utvrđenja imao reperisana i čim su prestala naša aktivna dejstva neprijatelj je koncentrisao celokupnu artiljerijsku i minobacačku vatru po njima, tako da smo ih morali napustiti ostavljajući celokupan plijen (mitraljeze, puškomitraljeze i municiju) koji je bio dosta veliki.

U toku napada ove noći brigada je imala osjetne gubitke: oko 70 izbačenih iz stroja od čega 12 poginulih.

Za neuspjeh napada u toku noći 15/16. februara komandant divizije oštro je zamjerio štabovima brigada na sastanku 16. februara i naredio ponovni napad u toku noći 16/17. februara sa početkom napada u 23.00 časa 16. februara u istom borbenom poretku i na istim pravicima kao i prethodne noći. Istom odlukom stavljeno je u zadatak haubičkom divizionu da jednom baterijom, radi bržeg likvidiranja utvrđenja, kao pratećom dejstvuje na frontu neposredno na komunikaciju Sčit — Prozor.

Brigada je napadala u nešto izmijenjenom borbenom poretku:

— 1. bataljon ojačan jednom baterijom haubica napadao je duž komunikacije Sčit — Prozor na utvrđenja Mlake, sadejstvujući 5. crnogorskoj brigadi pri zauzimanju utvrđenja Mejdan.

— 3. bataljon je napadao pravcem k. 1059 — s. Paljike — Prozor, sadejstvujući 1. bataljonu na Mlake.

— 4. bataljon vršio je napad pravcem k. 872 — s. Borovnica — s. Lug, sadejstvujući glavnim snagama 3. bataljonu u zauzimanju južnog utvrđenja u s. Paljike

— 2. bataljon je, kao rezerva brigade, napadao u rejonu istočno od Kolivreta k. 1059.

U silovitom naletu ove noći, i pored uporne i žilave odbrane neprijatelja, sve tri brigade uspjele su da na svojim pravcima likvidiraju neprijateljska utvrđenja, pobiju posade i oko 1 čas 17. februara sa glavninom snaga prodru u varoš i do zore potpuno ovladaju garnizonom. Ove noći naročito se istakla 5. crnogorska brigada, koja je vještim manevrom zaobišla utvrđenja i vrlo brzo zahvatila i zarobila neprijateljsku artiljeriju u predjelu Musole.

Odmah po zauzimanju garnizona 10. hercegovačka produžila je gonjenje i uništavanje odstupajućeg neprijatelja iz spoljnih utvrđenja u dolini r. Rame, a 4. bataljon 1. dalmatinske preko s. Borovnice produžio naoad na utvrđenje u s. Lug.

Talijanski garnizon u Prozoru bio je potpuno uništen. Zaplijenjeno: 4 haubice 100 mm, 2 protivkolska topa 47 mm, 4 bacača 81 mm, 12 mitraljeza »breda«, 25 puškomitraljeza, 500 pušaka, 5 lakih tenkova, 1 traktor, 2 auto-kareta, 10 kamiona, 2 motocikla, 2 radio-stanice, 3 vagona haubičke municije, 1.000 granata za topove 47 mm, 300 sanduka puščane municije, 250 sanduka minobacačke municije, 50 sanduka ručnih bombi. Od namirnica oko 4 vagona brašna i oko 3—4 vagona raznih živežnih namirnica, kao i veća količina vina.

Naši gubici u borbama za Prozor u sve tri brigade bili su: 23 mrtva, 39 teže i 78 lakše ranjenih.

1. dalmatinska brigada druge noći napada nije imala većih gubitaka.

Po oslobođenju Prozora, Treća udarna divizija odmah je produžila dejstva dolinom r. Rame sa zadatkom likvidacije neprijateljskih uporišta u dolini r. Neretve, Rama, Ostrožac i Konjic;

— 5. crnogorska brigada pravcem Prozor — s. Uzdol — Podhum — Ostrožac sa zadatkom likvidacije garnizona Ostrožac i Konjic.

— 10. hercegovačka s. Duge — Gračanica — Rama sa zadatkom likvidacije neprijateljskog uporišta Rama i sadejstvo 5. crnogorskoj u oslobođenju Ostrošca i napada na Konjic.

— 1. dalmatinska brigada ostaje kao rezerva divizije na prostoriji s. Solakova Kula — s. Kruščica, a sa jednim bataljo-

nom u Prozoru za garnizonu službu i obezbjeđenje ranjenika. 19. februara brigada je pomjerena prema Prozoru u rejon s. Uzdol — s. Blace — Prozor, kao rezerva VŠ za eventualne potrebe prema G. Vakufu.

ODBRANA PROZORA

U međuvremenu situacija se na bokovima i u pozadini našeg nastupanja ozbiljno pogoršala i komplikovala. Neprijatelj je prodirao ka Livnu i Duvnu, a 20. februara otpočeo i prodiranje jačim njemačko-ustaškim snagama od Bugojna prema G. Vakufu i Prozoru, ugrožavajući neposredno 3.000—4.000 naših ranjenika smještenih u selima Prozorske kotline. U vezi sa novonastalom situacijom Vrhovni štab je 21. februara privremeno izuzeo iz sastava Treće divizije 1. dalmatinsku brigadu i stavlja je neposredno pod svoju komandu i istog dana naređuje da brigada usiljenim maršem izvrši pokret pravcem — s. Blaca — Makljen — s. Pidriš i u sadejstvu sa jedinicama Sedme divizije i 3. krajiške brigade čvrsto zatvori pravac G. Vakuf — Prozor. Brigada je sa tri bataljona (1. bataljon je ostao i dalje da garnizonira u Prozoru) stigla 22. februara u rejon s. Pidriš i u sporazumu sa štabom Sedme divizije ojačala položaje njihove 7. i 8. brigade:

— 2. bataljon je raspoređen na položaje sjeverno od s. Mačkovac k. 803 — k. 957;

— 3. bataljon na položaju Kobila k. 1083 — k. 1044 koji se 24. II rokirao u desno na k. 935 — s. Mačkovac.

— 4. bataljon u rezervi istočno od s. Pidriš, zasjelak Trlica na komunikaciji G. Vakuf — Prozor.

Štab brigade južno od s. Mačkovac k. 912.

Lijevo od naše brigade nalazile su se jedinice Sedme udarne divizije na liniji Šestaci, Kobila, Oglovak, a istočno od komunikacije G. Vakuf — Prozor na liniji Vrteljka k. 1052 — Orlišće k. 915 — Surdup k. 909 3. krajiška brigada. Prva dalmatinska brigada je na ovim položajima u sadejstvu sa 7. divizijom i 3. krajiškom brigadom, upornom borbom, privremeno uspjela da zaustavi neprijateljsko prodiranje i stabilizuje položaje.

Po naređenju Vrhovnog štaba, naša brigada 27. februara smjenjuje 3. krajišku brigadu na položajima istočno od komunikacije G. Vakuf — Prozor. Raspored naših bataljona:

- 2. bataljon uglavnom ostaje na starim položajima razvijajući se u desno do serpentina iznad naziva Karamustafić;
- 3. bataljon posjeda Orlišće k. 915 — Vrteljka k. 1052;
- 4. bataljon Lanište k. 1072 — s. Dobrošin;
- 1. bataljon koji je već povučen iz Prozora na Crni vrh k. 1370 u rezervu brigade.

Na ovim položajima po opštem planu Vrhovnog štaba za izvršenje protivudara u pravcu G. Vakuf, brigadu je trebalo da smijene u toku 1. i 2. marta jedinice Prve proleterske divizije, a ona da krene u sastav Treće udarne divizije u rejon s. Kruščica — s. Solakova Kula. Do ovoga nije došlo, jer se situacija na pravcu G. Vakuf — Prozor i s. Paloč — s. Pidriš — s. Sćit naglo pogoršala, tako da je novim naređenjem Vrhovnog štaba naša brigada stavljena privremeno pod komandu Prve proleterske divizije za izvršenje protivudara u pravcu G. Vakufa.

28. februara 717. njemačka divizija, ojačana grupom »Folg« i jedinicama 5. ustaškog združenja, uz jaku podršku avijacije i artiljerije, preduzima opšti napad u pravcu Prozora u tri kolone:

- s. Paloč — Kobila k. 1301 — s. Sćit,
- G. Vakuf — s. Pidriš — Makljen,
- drumom G. Vakuf — Prozor preko Crni vrh 1206.

U oštrim borbama u toku 28. februara uz dosta velike gubitke (naročito od avijacije) brigada je bila potisnuta do linije Tuvaljevine k. 995 — Crni vrh k. 1370 — s. Zastinje. U zoru 1. marta brigada vrši protivnapad i uspijeva da ponovo ovlada Crnim vrhom k. 1206 — s. Voljevac — s. Seferović i u toku dana preduzima organizaciju odbrane na liniji: k. 1197 — k. 1206 — s. Voljkovac (Gradina k. 969). Stab brigade i pozadinski dijelovi u s. Mejnik.

Drugog marta neprijatelj uz jaku podršku avijacije i artiljerije ponovo odlučno napada i uspijeva da ovlada Crnim vrhom k. 1206 i da tenkovima izbije komunikacijom do zaseoka Trlice. Istog dana brigadi je kao pojačanje upućen iz rejona Makljen u rejon Tuvaljevine jedan bataljon 2. proleterske brigade.

U oštem planu u pravcu G. Vakufa brigada 3. marta dobiva naređenje od komandanta Prve proleterske divizije »da razbije neprijatelja na prostoriji između druma Makljen — G. Vakuf i r. Vrbas«. U borbama 3. i 4. marta brigada je pomognuta jednim bataljonom 2. proleterske brigade i u potpunosti izvršila svoj zadatak nanijevši neprijatelju osjetne gubitke i

zaplijenivši, pored ostalog, i dva brdska topa 75 mm sa municijom i zapregom. Po izvršenom zadatku brigada je prikupljena na prostoriji s. Zdrinci — s. Dobrošin — s. Boljkovač i privremeno ostala u rezervi prve proleterske divizije do pokreta u sastav svoje divizije noću 5/6. marta pravcem s. Cvrče — s. Kute — s. Solakova Kula.

Na prostoriji s. Kruščica — s. Solakova Kula brigada je trebalo da se, kao rezerva divizije, odmori i sredi posle desetodnevni danonoćnih borbi u kojima je pretrpjela i dosta velike gubitke (oko 70 mrtvih i toliko ranjenih). Ovo joj nije moglo biti priušteno, jer su Nijemci u toku 7. marta izvršili jak napad od Ostrošca na položaje 5. crnogorske brigade i prodrli u našem pravcu dolinom r. Neretvice, te je brigada uvedena u borbu pravcem: s. Prijeslop — Minovica i do pada mraka 7. marta ovladala s. Litica — s. Višnjevica. U borbama 8. i 9. marta brigada sa dva bataljona sadejstvuje 5. crnogorskoj u napadu na Ostrožac i gonjenju neprijatelja u pravcu Konjica. Sa ostalim snagama u rezervi divizije u rejonu s. Solakova kula — s. Podhum sa zadatkom organizovanja pokreta divizijske bolnice prema Ostrošcu i Jablanici.

U vezi sa opštom ofanzivom naših snaga pravcem Jablanica — Boračko jezero — Glavatičevo — Kalinovik — Foča brigada se noću 12/13. marta u rejonu Ostrošca prebacuje preko reke Neretve sa zadatkom bočnog obezbjeđenja od Konjica naše glavnine i ranjenika.

14. marta brigada se koncentriše na prostoriji s. Ribić — s. Idbar — s. Celebić čvrsto držeći položaje levo od Treće krajiške brigade na Orlencima i Bodilj k. 818. Na ovim položajima brigada je ostala 15. i 16. marta. Kada je izvršila pokret preko Siljevice pravcem G. Bijela — s. Borci — Kula — Lipeta — Rat — Kamen k. 1302 — Hansko polje sa isturenim bataljonima na Celopek k. 1891 i Obalj k. 1641. Sa ovih položaja brigada je u toku noći 20/21. marta u sadejstvu sa 10. hercegovačkom brigadom napala talijansko-četničke snage na liniji Porim — Gola glava — Prijedorac. Napad nije uspio i brigade su se uz osjetne gubitke povukle pred zoru na polazne položaje. Brigada je imala oko 40 izbačenih iz stroja. Rujište je branilo oko 2.000 talijanskih vojnika, a D. Zimlje oko tri bataljona četnika. Poslije ovog neuspjeha štab Treće divizije donosi odluku da pravac od Bijelog Polja zatvori 1. dalmatinska, a 10. hercegovačku ojačava jednim bataljonom 1. dalmatinske i pokreće je noću 21/22. na liniji s. Lakat — s. Hrušta sa zadatkom da u pokretu na ovu prostoriju

likvidira četnike u D. Zimlju. Noću 27/28. marta Italijani su iz rejonu Prijevorcima i Porima izvršili napad na naše položaje na Obalj i Gola glava. Mi smo bili blagovremeno obaviješteni o njihovom pokretu, dočekali ih, razbili i natjerali u panično bjekstvo uz osjetne gubitke. 30. marta naše jedinice bile su smiješnjene sa ovih položaja prema Bijelom Polju od jedinica 9. dalmatinske divizije, a mi smo dobili zadatak da preko D. Zimlje izvršimo pokret i smjestimo se na prostoriju Bijela — Krekovi — K. Selo u očekivanju novog zadatka. U opštem planu napada Treće divizije na Gacko i Avtovac brigada je 1. aprila dobila slijedeći zadatak: jednim bataljonom u rejonu s. Sipačno da zatvori pravac od Lukavačkog polja; s jednim da obezbjeđuje desni bok 10. hercegovačkoj u napadu na Gacko pravcem s. Nadanići — V. Gračanica — Gacko a ostale snage da u rejonu s. Nadanići — V. Gračanica budu rezerva Trećoj diviziji. Po padu Gacka i Avtovca četničke bande povukle su se u pravcu Bileće i crnogorske granice, a domobrani i ustaše u Fazlagića Kulu i zauzeli položaje na padinama Bjelašnice i planine Babe. U daljem nastupanju Treće divizije u pravcu Crne Gore ova bočna ustaško-domobranska grupacija u Fazlagića-Kuli zahtijevala je vezivanje naših znatnih snaga, a da bi se to izbjeglo štab Treće divizije donosi odluku da 5/6. aprila likvidira ovu grupaciju snagama 10. hercegovačke i 1. dalmatinske brigade.

Mi smo sa našom brigadom glavnim snagama napadali preko Bjelašnice i planine Babe pravcem s. Sipačno — Vučja bara, Fazlagića-Kula, a jednim bataljonom pravcem s. Lukovice — Obodina — s. Bašić — Fazlagića-Kula. 10. hercegovačka brigada napadala je sa linije s. Cernica — s. Ključ u pravcu Fazlagića-Kula. Napad je otpočeo nešto poslije pola noći uz slab otpor ustaša na Katunima Razdolja i Vučje bare. Pošto su na ovim položajima razbijene, naše jedinice su u zoru bez napora ušle u Fazlagića-Kulu.

Istaknute domaće ustaše i domobrani blagovremeno su odstupili u pravcu Stoca. Zarobljeno je oko 150 naoružanih muslimana, zaplijenjeno 7 sanduka municije i 150 pušaka, veća količina stoke i živežnih namirnica što je bilo evakuisano na katune Bjelašnice i planine Babe. Nešto naoružane mještanske milicije posakrivalo se u planinu i posle našeg poziva vratilo se u naselje i bilo razoružano. Odmah po zauzeću Fazlagića-Kule 1. dalmatinska vrši pokret i koncentriše se na prostoriji s. Samobor — s. Gareva — s. Dobrelji — Gat sa zadatkom da zatvori pravac prema Ravnom i Kazancima. Pošto su se jače italijansko-čet-

ničke snage počele grupisati u rejonu Plana — Korita — Kobilja glava, štab Treće udarne divizije donosi odluku da čim prije razbije i odbaci četničke snage koncentrisane na liniji Ravno — Kazanci. U vezi s tim brigada u toku 7. i 8. aprila vrši opšti napad i razbija četnike u rejonu Kazanci i jednim bataljonom sa- dejstvuje 10. hercegovačkoj brigadi 8. aprila pri zauzimanju Trigla k. 1415. Brigada je do 9. aprila ovladala linijom: Latično — Višnjića do — Krstac. U rejonu s. D. Kazanci brigada je ostala do 15. i 16. aprila kada vrši pokret preko Latična — Goranskog — Brezna — Javorka i smješta se na prostoriji s. Dragovoljici — Vučja bara. Za čitav ovaj period brigada je bila u rezervi di- vizije i nije vodila ozbiljne borbe. Na ovoj prostoriji brigadu je zateklo i otpočinjanje pete neprijateljske ofanzive.

Gligo MANDIC

